

רחל ינאית-בן-צבי בימי העליה השניה

גלעד, אלכסנדר זייד ומרבית מנהיגי זכרונות), המוביל את הקורא מה עירה מאלין שבאוקראינה לארץ ישראל שבימי השלטון הטורקי, ל- קונגרסים ציוניים ולצרפת, ושוב ל- ארץ-ישראל, של ימי מלחמת העולם הראשונה. הרצאת קורותיה של ה- מהברת מסתיימת בשנת 1919. הסיי פור חופף מאורעות רבים ותקופות- זמן ממושכות בדייקנות כרוניקאלית של יומן, ורבים הקטעים אשר כותר בת הזכרונות מתארת בהם את ה- רשמותה מנוף הארץ, ויש בהם ל- עתים כדי לעיף קמעה את הקורא. אך יש פרקים שהם דרמאטיים ממש. בסך הכל זהו ספר שהרבה ניתן ללמוד ממנו, ואם יד עורך תשכיל לקצר בו עוד, אפשר להעלות על הדעת כי הספר בתרגומו לשפות לועזיות יקרב אנשים המעוניינים ל- התעמק בתולדות השלב העברי של המדינה היהודית. מובן כי רחל ינ- אית-בן צבי מספרת בראש וראשונה על מה שראתה בעצמה מקרוב: כי- לומר על תנועת "פועלי ציון" ואר- גון "השומר". אולם זהו פרק חשוב בתולדות התנועה והישוב, ובכמה פרקים היא משלימה את הספר "חב- יון עוז", המשמש יד ושם לאליהו גולומב. אישים ומפלגות ציוניות מ- חוץ למטגרת "פועלי ציון", מופיעים אף הם על דפי הספר, אולם לרוב אינם זוכים לתיאור מקיף ומפורט. חוץ אולי מאהרן ושרה ארונסון. אך מי שרוצה לדעת כיצד התייחסו בחוגי "פועלי ציון" בזמן מסוים לפראנץ אופנהיימר, יהושע בוכמיל, משה סמילנסקי, יוסף אהרונוביץ, יהושע ברזילי, אליהו גולומב, דוב הרו, ברל כצנלסון, דוד רמז, ד"ר ווייצמן, זאב ז'אבוטינסקי, א. ד. גורדון, חיים קלוואריסקי ועוד ועוד — ילמד זאת מרחל ינאית בס- ה. והרבה, כמוכן, לומדים על "זבנר" — הוא יצחק בן צבי, על ישראל

כוחם של המעטים

זהו ספר אבטוביגראפי וספר היס- טורי בעת ובעונה אחת; וכשם שהי אשה זו אינם מובנים אלא על רקע התק- ותה אל התנועה הציונית, אל מפלגת "פועלי ציון" ואל ארגון "ה- שומר", כן מתברר שוב עד כמה ההיסטוריה הכללית של תולדות ה- תנועה והישוב אין להבינה בפרק ההוא, אם אין מביאים בחשבון כי עניני הציבור הושפעו אז בשיעור מכריע מרצונם של אנשים מועטים. הישוב העברי בכללו היה קטן, ה- ישוב "החדש" היה קטן יותר, ה- ישוב בעל הכרה ציונית היה מוגבל עוד יותר, תנועת הפועלים היתה בחיתוליה, מפלגת "פועלי ציון" היה אך קומץ אנשים, ואנשי "השומר" היו מיעוט בקרב "פועלי ציון". ה- מפלגה מנתה באביב 1911 קצת יותר מ- 200 חברים, ומספר המנויים על "הבטאון שלה", "אהדות", לא עלה אז עד 350. ארגון "השומר" מנה בשנת 1915 פחות ממאה חברים. אמנם פו- עלים יהודיים בפתיחתה היו בי- פרוס מלחמת העולם הראשונה כשש מאות, אך כל פעולה ציבורית בארץ לא הספיקה להקיף בימים ההם אלא מיעוטים זעומים. עין הרע של השל- טון, המצב הכלכלי הדחוק ולעתים נואש, הפיגור בפיתוחם של אמצעי תחבורה, הפירודים העמוקים בין חוג הישוב השונים — פירוד דתי, עדתי, חברותי — גם ההאבקות בין שתי מפלגות הפועלים — כל הגור- מים האלה גם יחד מסבירים מדוע היה כל כך קשה לגבש את הישוב אז לכה ארגוני ומדיני.

למעמיק ירשיים בארץ

רחל ינאית-בן צבי היתה אחת מ- אלה שהאמינו בכל לבם כי בכל זאת ניתן לחולל שינויים במצב עגום זה. הקורא את הפרקים בהם היא מתארת את חייה בירושלים מ- 1908 עד 1911, יחד עם אבנר ואחרי כן גם במחיצת בן-גוריון, יעמוד על כח האמונה והחזון בימים ההם. מר-

שגים אלה נהפכו בינתיים למטבעות שחוקות, אך לפני חמשים שנה היו בהם תנופה וכח מוסרי. היא עלתה ארצה כחצי שנה אחרי עליתו של בן-צבי, והרשמים הראשונים בנמל יפו ובראשון-לציון היו מן המדכאים ביותר. בירושלים נתאוששה ושאבה סיפוק עמוק מאווירת העיר, מהשי- לוב המיוחד במינו של הוד הטבע סביבה ויפי החומות ובניני האבן. יחד עם אבנר סיירה בהרי יהודה ושומרון, משכם עד חברון, מהר הורדוס עד למערת עדולם, אספה ידיעות על תקופות קדומות, חקרה בני אדם כדי להכיר את הארץ ול- העמיק שרשים בה. קשה כיום לת- אר לעצמנו את רמת החיים הירודה בה הסתפקה בחדווה. הכח המוסרי שלה ושל חבריה נתבטא בראש ורא- שונה ביכולת לשאת חיי עוני. אמה של רחל ינאית, כשעלתה ארצה, נדהמה מהפרימיטיביות של תנאי הדיור, הלבוש והאוכל אשר נראו לבתה כמובנים מאליהם.

אך רבה היתה התלהבותה של רחל ינאית שזכתה לחיות בארץ וביורי- שלים. כל טיול למקום נידח היה מעודד, ואם כי הרגישה היטב כי פער שבין המציאות העלוה והסרת האונים של חיי הישוב ובין החלום הציוני, עד גבול דכאון — מעולם לא עברה את הגבול ונתפסה ליאוש. להניע את ברית פועלי ציון שתכנס את ועידתה העולמית בארץ, לקבץ פרוטות כדי לכסות הוצאות הפרסום של "אהדות", לשדל את החברים בגולה שיקימו את "קופת פועלי ארץ-ישראל" — אלה היו המטרות של הפעילות הציבורית, נושאים ל- דיונים ממושכים בכינוסי חברים, אשר התעטפו באיצטלה של כינויים מפוארים, "מועצות" ו"ועידות", ו- היא ראתה את קומץ החברים שבי- ארץ כחיל החלוץ הצועד לפני ה- מחנה.

השקפה נכונה או סגולות אישיות?

ותיקי העליה השניה זכו להיות ראשי מדינת ישראל, והם מצביעים תכופות על מאבקם לפני ארבעים וחמשים שנה כעל הוכחה, שדבקות באידיאלים וכוונים היא שהביאתם עד הלום. עלינו לשאול: כלום האיר- דיאל, ההשקפה, האידיאולוגיה הם הגורם המכריע, או כלום פתרון ה- חידה כיצד קומץ הפועלים ההם, ש- הפרדסנים כינוהם בלעג "היחפים" והספרדים, מתוך הרגשת זרות, "מוס- קובים", הצליח להכות שרשים. כי ארץ ולהתבסס תוך סבל חמרי בל-

ישוער, טמון בסגולות שבאופי- ההשקפה היתה משותפת להם עם כל אלפי חבריהם שלא העזו לעלות ארצה, או שעלו ושוב ירדו, ומאות אלפים מאזרחי המדינה מצביעים כיום בבחירות בעד מפלגות הדוג- לות באותם אידיאלים ממש; ובכל זאת אין לעורר היום המונים אלה לתנופה, ואין להם כח סבל שציינ- את מנהיגיהם לפני עשרות שנים. דומה כי המאות הספורות, אשר בימי העליה השניה נתגבשו בארץ לגרע-נים מפלגתיים, ארגוניים, הת- ישובתיים, בטחוניים — היו מבחר, עלית, של בני אדם מכמה בחינות. האידיאולוגיה שלהם — ואין כאן הבדל בין "פועלי ציון" ובין אנשי "הפועל הצעיר" — היתה אידיא- לוגיה דמוקרטית, סוציאליסטית, קולקטיביסטית, והם סבלו ועמלו כדי להכשיר את הארץ, שתמציא פתרון לבעית הקיום של המונים אשר ב- גולה; אך חברי גרעינים אלה היו, כל אחד ואחד, אישיות חזקה, עצמ- אית, מחוננת בדרגות שונות של כושר מנהיגות, והסגולה ברקעם ה- פסיכולוגי הבלוטת ביותר היתה כח הרצון, התעקשות והתמדה. לא נע- דר אף גון של העזה והרפתקנות. תולדותיה של תנועת הפועלים: ציר- ניים בארץ הן, מבחינה וציולוגית, תולדות הנסיון המוצלח של -אות אחדות מבני העליה השניה להטיל את מנהיגותם על העולים המתרבים והולכים שהגיעו ארצה החל בימי העליה השלישית. זהו תהליך של גי- דול תנועה המונית בעלת אידיא- לוגיה דמוקרטית מסביב לגרעינים קטנים של מנהיגות אריסטוקרטית לפי מהותה. הניגודים והפילוגים בין גרעינים פועליים הם לרוב תוצאת העובדה, כי אישים חזקים לא תמיד מסוגלים אשתף פעולה עם אישים חזקים אחרים; והמיוזגים גילו לרוב כי פלג אחד היה, ככלות הכל, חזק יותר מהפלג השני.

מאדין — זייטומיר — קיאב — ווילנה

רחל ינאית-בן צבי תפסה מוקדם מאד מקום חשוב בתנועת "פועלי ציון" שברוסיה. היא נכנסה אליה בהיותה בקיאב, בשנת 1904 עד 1905, אחרי שהלכה בדרך הדור; ממאלין לזייטומיר, ומזייטומיר לקיאב; מה- עיירה היהודית לבחינות האכסטרינים, ממשפחה בעלת מסורת חסידית עד לסוציאליזם. היא עברה את כל תהי- ליך התגבשותה של מפלגת פועלי ציון, על הוויכוחים שנסתיימו בפרי- שתם של הסיימסטים, וטעמה את טעם לנאטק שבצרפת המורחית, נ-

רה את יצחק בן-צבי ואת בר בור- כוב, ועברה מבירת אוקראינה לויל- נה, כשמרכו המפלגה העתיק את מושבו לשם היא ביקרה בשליחת ה- תנועה בערים רבות אשר מחוץ ל- תחום המושב, והסיפה לשומעיה את תורת "הפרוצאס הסטיכי" אשר לדע- תו של בורוכוב יכריח את המוני הפרולטריון היהודי לפנות לארץ- ישראל במקום בו תיפתר בעיית ה- לאומית והסוציאלית כאחד. חייה היו חיי עובד מפלגתי שבמחתרת, בתנאים קונספיראטיביים הנראים כיום לאו דוקא מן המוסכנים ביותר — הרי הטכניקה של שלטון הבולש אחרי ניצוצות מהפכנות, נשתפרה לאין שיעור לעומת המשטר הצארי בעשור הראשון של המאה — אך היו מעיקים ומסוכנים למדי בשביל כל מי שהיה צריך לעמוד בהם. זמן מה הצליחה ללמוד מדעי טבע ביי- נה ובברלין; השתתפה בקונגרס ה- ציוני השביעי, שוב חזרה לרוסיה, שוב שקעה בעבודת המפלגה עד ש- הרגישה כי היא מתרסקת והולכת מכל תוכן, וברחה לפאטרבורג כדי ללמוד שם היסטוריה יהודית. עד שנמאס עליה גם זה החליטה לעלות לארץ-ישראל.

מורה בממסדה העברית בירושלים

חלומה היה לעבוד בחקלאות. נפ- שה צמאה להגשמת האידיאלים ש- להם היתה רגילה להטיף, אך היה עליה לגלות כי ארץ-ישראל, כפי ש- היתה אז, לא איפשרה לה לעבוד כפועלת חקלאית. הדבר היה מן ה- נמצע; וכי מי זה היה מעסיק פועלת יהודיה בפרדס או בגורן? רחל הל- כה לירושלים ובמרוצת הזמן מצאה לה שם פרנסה כמורה, שעה שעס- קני הישוב החדש בעיר הקימו את הגמנסיה העברית. היה לה נסיון-מה בהוראה; הרי התפרנסה עוד בימי זייטומיר על ידי מתן שיעורים — רוסית לרוב, לילדי הורים יהודים אדוקים שרצו להתכונן לבחינות אכ- סטרניות או לכניסה לבית ספר תי- כון רוסי, ושיעורים בעברית בברלין ובפאריס. אך גם בעבודה זו שבי- גמנסיה לא מצאה סיפוק. בסגירה הכירה את אנשי "החורש" והשר- מר", ומניה שוחט הכניסה אותה ל"השומר". רחל ינאית הגיעה לכלל הכרה כי עליה ללמוד חקלאו. באר- גיברסיטה כדי שתוכל לתקוע יתד לא בעיר, אלא בכפר ובשדות. בש- נת 1908 עזבה את הארץ, ביקרה כמה חדשים במאלין ונסעה לאח- מכן לנאטק שבצרפת המורחית, נ-

שם רכשה את התואר "מהנדס-אגרו- נום" והמשיכה בהשתלמות מעשית — עד לפרוץ המשבר הבינלאומי בשנת 1914.

לימודים כנאנסי שבצרפת

היא התקיימה על לחם צר ומים לחץ, בקושי השיגה אי אלו שיעו- רים בעברית בפאריס, בימי החופ- שות, ומהם הספיקה לחיות ולחסוך בשביל תשלום דמי הלימוד ופעם אפילו למסע ביקור בארץ-ישראל. סטודנטית בודדת בפרובינציה הצר- פתית של הימים ההם, יהודיה מ- רוסיה שתחילה התקשתה בשפת ה- ארץ, והיא חייבת לעבוד למען קיו- מה, והיא חולמת על עתיד מקי-ועי בארץ-ישראל הרחוקה — איזה כח רצון היה נחוץ כדי להתמיד בתנאים אלה של גלות כפולה ומכופלת ולא לברוח לסביבה נוחה יותר.

רחל ינאית חזרה ארצה כחקלאית מדופלמת, אך פרצה המלחמה וה- אשה שפנתה עורף לעסקנות מפלג- תית ב-1907 ולעבודה בעיר ב-1911, נסחבה שוב למעגל עסקנות זו דוקא. היא עזרה ליצחק בן-צבי ולדוד בן- גוריון לחולל את תנועת ההתעת- מנות (קבלת האזרחות הטורקית); רעדה כשהשנים נעצרו על ידי המר- של הטורקי; היתה נאלצת להפרד מבן-צבי שגורש יחד עם בן-גוריון מהארץ, ונסעה עם ישראל ומניה שוחט ויהושע חנקין לדמשק וחזרה משם ארצה, כשהשלישה נדרשו לגלות שבאנטוליה. הזוג שוחט הטיל עליה להכנס לועד "השומר", ובמידה גד- לה תולכת נתפנתה לעבודה בארגון זה.

בועד ארגון "השומר"

היו אלה שנות נידודים תמידיים, מתלאביב לתל-עדש ומתל-עדש ל- תלאביבו משם לצפת ומצפת לשפת הנגרת; משם לרחובות ומרחובות ל- פתח-תקוה; מיהודה לגליל העליון, וחזור חלילה. פעם, בשנת 1916, שוב שקעה סבלנותה. היא הרגישה כמיהה שאין עוד להתגבר עליה, לעבודה חקלאית; ובאין אפשרות לעבודה מעשית, לפחות השתלמות מדעית. משום כך הלכה לזכרון-יעקב וביק- שה מאהרן אהרונסון שירשה לה לעבוד בתחנת הנסיונות שלו שבצפ- לית.

במחיצתו של אהרן אהרונסון חברה ב"פועלי ציון" לא ראו החלטה זו בעין יפה; תהום הפריד בין רצועת הפועלים ובין ראש ה- "גדע, ז" אשר לא הבין את הדרכי- שה לעבודה עברית. אך רחל ינאית היתה זקוקה באופן דחוף לחידוש

המג- עם עולם הצמת, ואם כי היו לה וויכוחים חריפים עם אהרונסון על תנועת הפועלים. והוא הוכיח לה מה הרבה עוד עליה ללמוד, הוקסמה ממנו כמו כמעט כל האחרים שבאו אחריו במגע. כאיש הטבע, כי חוקר עתיקות הארץ, כבוסנאי וגיי אולוג היה נאון גם בעיני העסקנות של "פועלי ציון" וחברת ועד "השר- מר". התיידדה גם עם שרה אחותה, ולא חשדה כלל בפעולות "גילי", ש- כבר התחילו בימי שהותה בזכרון ועטלית. ולא שמה לב לאי-אלו אי- רועים משונים, שאדם בעל חוש קונספיראטיבי מפותח צריך היה ל- תהות עליהם. אהרונסון נסע לגרמני- יה ואבשלום פיינברג גירש אותה למעשה מתחנת הנסיונות והספריה שבזכרון; רחל ינאית קיבלה זאת כעלבון אישי ולא העלתה דעתה כי אנשי "גילי" לא יכלו שוב להר- שות לה להמצא במחיצתם. סיום של תקופה

מאוחר יותר כמוכן נתחוויר לה לרחל ינאית פני הדברים לאשורם. היא היתה בתל-עדש כשאנשי "השר- מר" הביאו לשם את יוסף לישנסקי שנדרף ע"י השלטון. אנשי "השומר" עסקו זה כבר ברכישת נשק בחזית הדרום ובהעברתו צפונה; רחל נ- אית כבר פעלה יחד עם אליהו גר- לומב ואנשי הקבוצה היפואית, וה- שומרים התאמצו' לארגן קבוצות נשארים" בכל מקום, אחרי שהחל הגירוש מתלאביב. עיקר כוחו של "השומר" היה בצפון, בעוד שאחיה בדרום היתה לו רק ברחובות ובריר- חמה. בימי נסיגת הצבא הטורקי נמ- צאה רחל ינאית בפתיחת-קוה, ושם היתה עדה לכניסת הצבא הבריטי; אחרי-כך לקחה חלק בתנועת המת- נדבים לגדוד "הראשון ליהודה" ו- מסרה לו במעמד פומבי את דגל "השומר". בא הגדוד ה-39 מארצות- הברית, ונערכו כלולותיה עם יצחק בן-צבי שחזר ממרחקים.

הפעולה הציבורית האחרונה של רחל ינאית-בן צבי, המתוארת בספר, היא הופעתה, יחד עם חיים קלווא- ריסקי, לפני הועדה האמריקאית של קינג-קריין בנצרת. משם חזרה, מ- אויכות ומדוכאה, לאיילת השחר, שם נודמנו לידיה ספרים של אלכ- סנדר הארצן ושל צ'רנישבסקי — ספרות הנארודניקים. קול עולה מ- נבכי נפשי, קול אל עצמי; די, הי- דבקי באדמה לעבדה, ואני קמה ו- הולכת לירושלים והופכת סוף-סוף למציאות את חלומי משכבר — אני עובדת את האדמה, ובעבודה ובה- גת מתחדשים עלי תהיים".